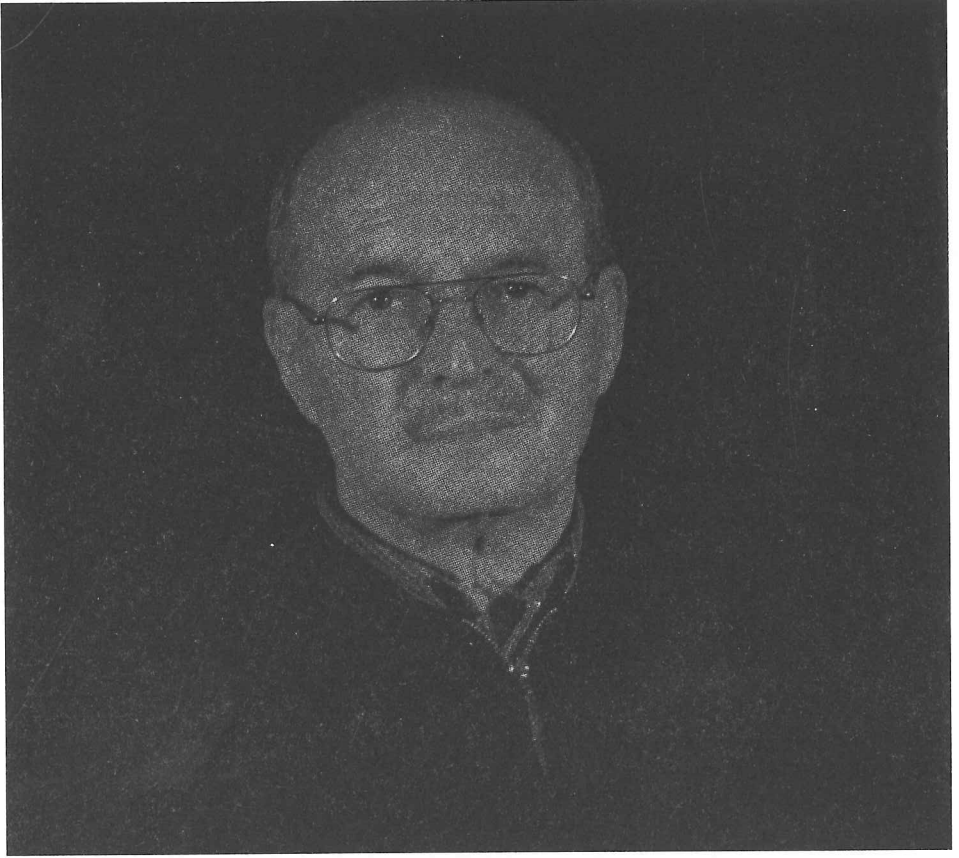

**PROF. DR. ÖZER ERGENÇ'E
ARMAĞAN**

Editör
ÜMİT EKİN

Prof. Dr. Özer ERGENÇ

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	1
Hasan Yüksel, Prof. Dr. Özer Ergenç'in Hayatı ve Eserleri	7
Halil İnalçık, Değerli Öğrencim Özer Ergenç	15
Hasan Yüksel, Doktora Hocam Prof. Dr. Özer Ergenç.....	16
Seçil Karal Akgün, Osmanlı İmparatorluğu'nda Kanun-ı Esasi'ye Kadar Anayasa Yönünde Gelişmeler.....	24
Ali Akyıldız, Osmanlı Saray Cariyelerinin Evlilikleri Üzerine (19. Yüzyıl).....	41
A. Latif Armağan, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sancak Gelirlerinin Timar Sistemi İçinde Dağılımı: 16. Yüzyılın İlk Yarısında Teke Sancağı'nda Dirlikler	60
H. Veli Aydın, İstanbul Tütün Gümrüğü ve İlk Esham Uygulaması.....	79
Yasemin Beyazıt, Kadiasker Ruznâmçelerinde Tipoloji ve Yeterlik	97
Berrak Burçak, Osmanlı "Zımnî Sözleşme"sinin Peşinde: Osmanlı Klasik Döneminde Yöneten-Yönetilen İlişkisi Üzerine	113
Bülent Çelik, Osmanlı Malî-İdarî Ortaklığı: Aydın Muhassıllığı'nın Bergama'daki Kaynakları	130
M. Bilal Çelik-Serkan Yazıcı, Büyük Oyunun İki Aktörü ve Osmanlı Devleti	140
Mehtap Çelik, Osmanlı Devleti'nde Güherçile Kaynaklarına Dair Bir Araştırma: 17. ve 18. Yüzyıllarda Bor Kazâsı	153
Cafer Çiftçi, Osmanlı'da Tarımsal Eğitim Çabaları ve Hüdâvendigâr Hamidiye Zirâat Ameliyât Mektebi	167
Dritan Egro, Osmanlı Sancak Kanunnamelerine Göre, İşkodra Bölgesinin Osmanlı Hâkimiyetine Geçiş Konusunda Bazı Gözlemler (15-16. Yüzyıllar).....	190

İbrahim Erdoğan, Klasik Dönem Osmanlı İdari ve Fikri Yapılanmasında Ulemanın Rolü Üzerine Bazı Tespitler	197
Mehmet Kalpaklı, Osmanlı Modernleşmesi ve Müzik	216
Gürer Karagedikli, Bir Pâyitahtı Yeniden Düşünmek: 18. Yüzyıl Başlarında Edirne Şehrinin Sosyal ve Mekânsal Yapısı Üzerine Bazı Gözlemler.....	221
Yunus Koç, Osmanlı'da Kanun, Şeriat, Devlet ve-Ebussuud	232
Sabahattin Küçük-Mustafa Öztürk, Mithat Paşa'nın Türkiye'nin Mazisi ve İstikbâli Adlı Risalesi	244
Yuzo Nagata, 19. Yüzyıl Ortalarında Manisa Kazası ve Karaosmanoğulları	256
Yusuf Oğuzoğlu, Tarihsel Gelişime Bir Örnek: 19. Yüzyılda İki Ayrı Bodrum	277
Jülide Akyüz Orat, Bir Kez Daha Anadolu'da Kıtık Yılı: 1887 Kıtılığı.....	293
Mehmet Öz, Osmanlı Çözülme Literatüründe İktisat Boyutu	308
Mustafa Öztürk, Osmanlı Hâkimiyetinin Orta Doğu'nun İktisadî ve Sosyal Vaziyetine Tesirleri	318
Yücel Öztürk, Osmanlı Kuruluş Döneminin Kuramsal Çerçevesi Üzerine Bir Deneme	328
İklil Selçuk, On Beşinci Yüzyıl Bursa Örneğinde Osmanlı Şehir Ekonomisi ve Yönetim Özellikleri Üzerine	351
Mehmet Seyitdanlıoğlu, İnönü Savaşları'nın Kurtuluş Savaşı Tarihimizdeki Yeri ve Önemi Üzerine Düşünceler	363
İlhan Tekeli, Hasan Ali Yücel'in Bakanlık Döneminde Cumhuriyetin Kültür/ Eğitim Programı Nasıl En Geniş Kapsamına Ulaştı ve Neden Sürdürülemedi? ...	368
Nil Tekgül, Modernite Öncesi Osmanlı Toplumunda "Mahremiyet" Halkaları	411
Mustafa Nuri Türkmen, Osmanlı'da Kuş Avcılığı.....	433
Evgenia Kermeli Ünal, 17. Yüzyılda Bir Kültürel Rastlaşma: Vani Efendi ile Panagiotakis Nikousios'un Söyleşisi	446
Ali Yaycıoğlu, Rahova 1784: 18. Yüzyıl Osmanlı Balkanlarında Katılım, Bilgi ve Güç	458
Fehmi Yılmaz, İstanbul'un İaşesinde Kırım-İstanbul Deniz Taşımacılık Sektörünün Yeri: 1777-1779 Yılları Örneği	477

SUNUŞ

Osmanlı tarihçileri arasında seçkin bir yere sahip Prof. Dr. Özer ERGENÇ için hazırlanan bu armağan kitabı, hocamızın tabiriyle “rahle-i tedrisinden geçen” öğrencilerinin ve vefalı dostlarının teşekkürlerinin küçük bir ifadesi olarak kabul edilmelidir. Bendeniz de dâhil olmak üzere çok sayıda tarihçinin yetişmesinde büyük emeği olan hocamız için bir armağan kitabı hazırlamayı düşündüğümü belirttiğimde hep olumlu tepkilerle karşılaştım. Ulaşabildiğim herkes ellerinden geleni yapacaklarını belirttiler. Bazıları ise vakit darlığı nedeniyle katkı sağlayamadı. Çeşitli nedenlerle ulaşamadığım meslektaşlarımdan özür diliyorum.

Elinizdeki eser toplam 33 makaleden oluşmaktadır. Bunlardan ilki Özer Ergenç’in hayatı ve eserlerini içermektedir. İkinci yazı, hocaların hocası Halil İnalçık’a aittir ve öğrenciliğinden başlayarak Özer Ergenç’in akademik yaşamını değerlendirmektedir. Üçüncüsü ise Hasan Yüksel’in yetişmesinde hocamızın rolü ve tarihçiliği hakkındadır.

Diğer makaleler ise armağan yazılar olduğu için herhangi bir konu sınırlaması getirilmemiş, soyadı sırasına göre kitapta yer almıştır. Bunlardan ilki Seçil Karal-Akgün tarafından kaleme alınmıştır. Akgün bu çalışmasında İlk Osmanlı anayasasının hazırlanışına kadarki süreçte atılan adımları ayrıntılı bir şekilde işlemiştir.

Ali Akyıldız’ın makalesi “Osmanlı Saray Cariyelerinin Evlilikleri Üzerine” başlığını taşımaktadır. Bu çalışma sayesinde, evlenerek saraydan çıkmak isteyen cariyelerin çoğunlukla engellenmediği ve çeşitli miktarlarda maaş bağlanmak ve çeyizleri hazırlanmak suretiyle kendilerine izin verildiğini öğreniyoruz.

Abdüllatif Armağan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Sancak Gelirlerinin Timar Sistemi İçinde Dağılımı: 16. Yüzyılın İlk Yarısında Teke Sancağı’nda Dirlikler” adlı geniş kapsamlı makalesinde Anadolu Beylerbeyliği’ne bağlı Teke Sancağı’nda 16. yüzyılın ilk yarısında yapılan tahrirlere dayanarak gelirlerin has, zeâmet ve timar olmak üzere timar sistemi içindeki dağılımını incelemiştir. Buna göre, Teke Sancağı’nda vakıf ve mülk gelirleri dışındaki sancak gelirlerinin önemli bir kısmının padişah haslarına ayrıldığı, geri kalan gelirlerin sancakbeyi haslarına, zeâmetlere ve küçük dirlikler olan timarlara tahsis edildiği ortaya çıkmaktadır.

H. Veli Aydın, tütünün Osmanlı İmparatorluğu’na girişi, yayılışı, ekimi, ticari bir mala dönüşümü ve bu üründen alınan vergileri incelediği makalesinde, İstanbul Tütün Gümrüğü mukataasının kuruluşu ve gelişimini mercek altına almış, 1775 yılında geçilen esham uygulamasını ayrıntılı bir şekilde ortaya koymuştur. Bu dönemde ortaya çıkan problemler, satış işlemleri, esham alıcılarının sosyo-ekonomik profilleri makalenin alt başlıklarından bazılarını oluşturmaktadır.

KADIASKER RUZNÂMÇELERİNDE TİPOLOJİ VE YETERLİK

Yasemin Beyazıt*

Giriş

Divân-ı Hümayun'da şer'î hukuku ve ulemâyı temsil eden kadıaskerlerin idarî ve kazaî görevlerini yürütürlerken tutulan kayıtlar Osmanlı araştırmaları için vazgeçilmez kaynak grupları arasında olup, bu defterler Meşihat Arşivi'nin önemli defter serileri arasında yer almaktadır. Kadıaskerlerin kazaî görevlerine ilişkin kayıtlar Rumeli ve Anadolu Kadıaskerlik sicilleridir. İdarî görevlerine ait defterlerin ise en başta geleni ruznâmçe defterleridir. Bunların dışında kadıaskerlik kalemlerine ait "Divân defterleri", "Kadı Defterleri", "Mühür Tatbik Defterleri" gibi farklı defter serileri de bulunmaktadır¹. Bu defter serileri içerisinde 16. yüzyıl için veri teşkil edebilecek olan yegâne defterler ruznâmçelerdir. Diğer defter grupları, XVII. yüzyıla ait olan birkaçı dışında genellikle imparatorluğun son yüzyılına aittir.

Kadıasker Ruznâmçelerinin büyük bir kısmı Bâb-ı Meşihat Şeyhülsıslamlık Arşivi'nde, bir kısmı da Nuruosmaniye Kütüphanesinde bulunmaktadır. Meşihat Arşivi'nde 257 Rumeli Kadıaskerliği Ruznâmçesi, 120 adet Anadolu Kadıaskerliği Ruznâmçesi vardır. Bu defterlerin varlığı 1979 yılına kadar bilinmesine rağmen mevcut bir nüsha bulunamamıştı. 1979 yılında Cahid Baltacı, Meşihat Arşivi'nde bulunan kadıasker ruznâmçelerini tespit edip bir girişle birlikte katalogunu yayımlamıştır². Bu yayından sonra İsmail Erünsal, Nuruosmaniye Kütüphanesinde bulunan ruznâmçeleri tespit etmiş ve bu ruznâmçelerin Baltacı'nın yayımladığı katalogta bulunmayan ruznâmçelerden oluştuğunu ortaya koymuştur³. Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde bulunan 52 adet ruznâmçenin büyük bir kısmı Anadolu Kadıaskerliğine, birkaçı da Rumeli Kadıaskerliğine aittir.

Kadıasker ruznâmçeleri, tespitinden hemen sonra çalışılmaya başlanmıştır. Ancak bu kaynakların yeterince ilgiye mazhar olduğu da söylenemez. İlk çalışmalar, genellikle transkripsiyon çalışmaları olmuştur⁴. 1982 yılında Mehmet

* Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ybeyazit20@gmail.com

¹ Bilgin Aydın, İlhami Yurdakul, İsmail Kurt, *Bâb-ı Meşihat Şeyhülsıslamlık Arşivi Defter Kataloğu*, İsam Yayınları, İstanbul 2006, ss. 39-43.

² Cahid Baltacı, "Kadıasker Ruznâmçelerinin Tarihi ve Kültürel Ehemmiyeti", *İslam Medeniyeti Mecmuası*, C.IV, Sayı: 1, ss. 55-100.

³ İsmail Erünsal, "Nuruosmaniye Kütüphanesinde Bulunan Bazı Kazasker Ruznâmçeleri", *İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi*, X-XI, 1981, ss. 3-15.

⁴ Nedim Ceylan, 951-959 (1544-1556) *Tarihli Rumeli Kadıaskeri Ruznâmesi*, İÜEF Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyetleri Tarihi Kürsüsü Mezuniyet Tezi, İstanbul 1980; Ertuğrul Oral, 993-994 (1585-1586) *Tarihli Rumeli Kadıaskeri Ruznâmesi*, İÜEF, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyetleri Tarihi Kürsüsü Mezuniyet Tezi, İstanbul 1980; Süleyman Uzan, 997-998 (1589-1590) *Tarihli Rumeli Kadıaskeri Ruznâmesi*, İÜEF, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyetleri Tarihi Kürsüsü Mezuniyet Tezi, İstan-

İpşirli, kadıaskerlik kurumunu incelerken defterler üzerinde ilk ciddi analizi yapmıştır. Ertesi yıl yazar, bir mülâzım ruznâmçesini konu edindiği makalesinde ise defterin tanıtımını yapmış ve mülâzım veren ulemâyı ve hareketlerini listelemiştir⁵. İnalıcık'ın 1988 yılında yayımladığı makalesi kadıasker ruznâmçelerine dikkat çekmesi, buradaki verilerin tarih araştırmalarındaki önemi ve kullanımına dair yaptığı vurgusu ve kadıların istihdam biçimleri konusunda yaptığı değerlendirmeler ile önemlidir⁶. Yuriko Matsuo'un 1996 yılında yayımlanan çalışmasında da mülâzım ruznâmçeleri irdelenerek mülâzemet sistemi açıklanmaya çalışılmıştır⁷. Diğer bir çalışma ise 18. yüzyılda ilmiye kariyerindeki değişimlerin tespitini amaçlayan İsmail Gündoğdu'nun çalışmasıdır⁸. Bu çalışmada Anadolu kadıasker ruznâmçelerinin verileri baz alınarak adı geçen yüzyılda Anadolu kadılıkları tespit edilmiş ve kadıların görevlendirilme biçimlerine dair açıklamalar getirilmiştir. Aynı yıl İsmail Gündoğdu tarafından 18. yüzyıl ruznâmçe defterlerini tanıtıcı bir makale de kaleme alınmıştır⁹. 2009 yılında tamamladığımız doktora tezimiz, kadıasker ruznâmçelerini tahlil ederek 16. yüzyıl Osmanlı ilmiye zümresi ve teşkilatını anlamaya yönelik bir çabaydı¹⁰. 16. yüzyıldan sadece Rumeli defterleri günümüze ulaştığı için konu Rumeli ruznâmçeleri ekseninde incelenmişti. Son yıllarda ise mülâzım ruznâmçelerinin ve mülâzemet sisteminin tarih araştırmalarında dikkat çekmeye başladığı görülmektedir¹¹.

bul 1980; Ertuğrul Oral, *1177 (1763-1764) Tarihli 115 Numaralı Rumeli Kadıaskeri Ruznâmçesi*, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993.

⁵ Mehmet İpşirli, "Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik (XVII. Yüzyıla Kadar)", *Belleten*, LXI/232, Ankara 1997, ss. 597-700; "Osmanlı İlmiye Teşkilatında Mülâzemet Sisteminin Önemi ve Rumeli Kadıaskeri Mehmed Efendi Zamanına Ait Mülâzemet Kayıtları", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 10-11, İstanbul 1983, ss. 221-231.

⁶ Halil İnalıcık, "The Ruznâmçe Registers of The Kadıasker of Rumeli as Preserved in the İstanbul Müftülük Archives" *Turcica XX*, 1988, ss. 251-275. Türkçesi için bkz. Halil İnalıcık, "Kazasker Defterine Göre Kadılık", (Çev). Bülent Arı, *Adalet Kitabı*, Adalet Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, ss. 117-137.

⁷ Yuriko Matsuo, "The Mülâzemet System in the İlmiye Organization in the Ottoman Empire (1520-1620): According to Candidate Registers (Rumeli Kazaskerliği Ruznâmesi)", *Japan Association for Middle East Studies*, No: 11, 1996, ss. 39-69; Yuriko Matsuo, "The Mülâzemet System: Education and Recruitment of Ottoman Ulemâ in the 16th and 17th Centuries", *Workshop Reproduction of Islamic Knowledge in the Ottoman Empire: Continuity and Change in the Islamic and Ottoman Traditions*, www.ioc.u-tokyo.ac.jp/~5jimu/reports/011027-j.html.

⁸ İsmail Gündoğdu, *The Ottoman Ulemâ Group and State of Practicing 'Kaza' Authority During The 18th Century*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009.

⁹ İsmail Gündoğdu, "Osmanlı Tarihi Kaynaklarından Kazaskerlik Ruznâmçe Defterleri ve Önemi", *Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi*, C. VI, Sayı: 2, Sakarya 2009, ss.701-707.

¹⁰ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlmiye Tarikinde İstihdam ve Hareket: Rumeli Kadıaskerliği Ruznâmçeleri Üzerine Bir Tahlil Denemesi (XVI. Yüzyıl)*, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009.

¹¹ Zeynep Ayhün Özbek, *1-2 Nolu Mülâzemet Defteri (Tahlil ve Değerlendirme)*, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006; Hacer Yetim, *1217-1224 Tarihli Mülâzemet Defterleri ve Mülâzemet Sistemi*, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009; Esra Evsen, *Osmanlı İlmiye Teşkilatında Mülâzemet Sistemi (18.Yüzyıl Örneği)*, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

Bu makale, Meşihat arşivi kataloğunda ve literatürde ruznâmçe genel başlığı altında zikredilen defterlerin içerisinde yer alan kadiasker ruznâmçelerinin tiplerini ortaya koymak ve tarih araştırmaları açısından yeterlik ve sınırlılıklarını değerlendirmek için kaleme alınmıştır. Çünkü literatürde anlaşılır vaziyette kadiasker ruznâmçelerinin tiplerine değinilmemiş ve bu defterlerin tarih araştırmaları açısından kullanılabilirliği yeterince sınanmamıştır. Makalemizde öncelikle, defter grubunun üretim süreci ile defter tipleri açıklanacak akabinde defterlerin yeterlik ve sınırlılıkları tartışılacaktır. Bu çalışmada, tezimizin giriş bölümünde yer verdiğimiz kadiasker ruznâmçelerini tanıtıcı bölüm yeniden gözden geçirilmiştir. Defterlerin tarih araştırmaları için yeterlik ve sınırlılıkları tezimizi kaleme alırken karşılaştığımız zorluklar ve tezin bitiminden sonra oluşan düşünceler çerçevesinde kaleme alınmıştır.

Ruznâmçe Kavramı

Farsça kökenli ruznâme kelimesi gün anlamına gelen “ruz” ve mektup manâsındaki “nâme” kelimelerinden oluşmaktadır. Ruznâme kelimesine küçültme eki eklenmesi suretiyle oluşturulan ve günlük tutulan küçük defter anlamındaki “ruznâmçe”, aynı zamanda günbegün kayıt tutan Osmanlı kalemlerinin adı da olmuştur. Bunlardan birisi de kadiaskerlik ruznâmçe kalemidir¹².

Ruznâmçe terimi ve bu terimle adlandırma usulü, Osmanlı bürokrasisinin kadiaskerlik dışındaki diğer birimlerinde de kullanılmıştır. Çünkü pek çok kurumun günlük işleri ve bu işlere dayalı kayıt sistemi vardır. Defterhâne-i Âmir'e'de tutulan timar ve zeâmet tevcihlerinin kayıtlı bulunduğu defterlere Timar Ruznâmçe Defteri denilmektedir. Bâb-ı Defteri'ye bağlı Büyük Ruznâmçe Kalemi ve Küçük Ruznâmçe kaleminde tutulan defterler de kalemlerinin ismini almışlardır. Hazine Dairesinin baş kalemi olan Büyük Ruznâmçe Kalemi mukâtaa, mevkufât ve cizyeden elde edilen gelirleri her gün kaydederdi¹³. Bunların yanı sıra teşrifâtının tuttuğu atamaların, elçi ağırlamaları sebebiyle giydirilen hilatlerin, ödenen bahşişlerin, kabul edilen pişkeşlerin kaydedildiği bir teşrifât ruznâmçesi de bulunmakta idi¹⁴. Osmanlı bürokrasisinin farklı birimlerinde üretilen bu defterlerin ortak noktası, birimleri ile ilgili kayıtların günü gününe kaydedildikleri defterler olmalarıdır.

Kadiasker ruznâmçeleri için literatürde ve meşihat arşiv kataloğunda “ruznâmçe”, 16. yüzyıl kayıtlarında ise “Ruznâme-i Hümâyûn”¹⁵ terimi kullanılmıştır. 16. yüzyıldan sonra ruznâme kelimesi ruznâmçe şeklinde kullanılma-

¹² M.Kemal Özergin, “Eski Bir Ruznâmeye Göre İstanbul ve Rumeli Medreseleri”, *İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 4-5, 1973-74, s. 270.

¹³ Bilgin Aydın-Rıfat Günelan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Maliyesi ve Defter Sistemi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008, ss. 175-176; *Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi*, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 96, 161-162.

¹⁴ Halil Sahillioğlu, “Ruznâmçe”, *Tarih Boyunca Paleoğrafya ve Diplomatik Semineri*, İstanbul 1988, s. 115.

¹⁵ Nuruosmaniye Kütüphanesi (NOK), Kadiasker Ruznâmçe Defterleri (RKR), 5193/2, Vr. 5b.

ya başlanmıştır. Zira Koçi Bey de risalesinde bu defterleri ruznâmçe olarak adlandırmıştır¹⁶.

Kadıasker Ruznâmçelerinin Üretilme Süreçleri

Ruznâmçe Defterleri, kadıaskerlerin ilmiyye zümresine giriş ve ilmiyye tarîki içerisindeki hareketi düzenleme faaliyetlerinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı bürokratik işleyişinde kazâ, iftâ ve tadrîs görevlerini yerine getiren ilmiyye zümresinin tamamına ilişkin faaliyetler, 16. yüzyılın ikinci yarısı ortalarına değin Rumeli ve Anadolu Kadıaskerliklerinin idaresi altındaydı. Balkan yarımadası, Karadeniz'in batı kıyıları, Ege ve Akdeniz adaları Rumeli Kadıaskerliğinin; Anadolu, Suriye, Irak, Arap yarımadası ve Mısır Anadolu Kadıaskerliğinin yetki alanına girmekteydi. Sadreyn Efendiler olarak da adlandırılan bu iki görevli yetki alanları içerisinde giren kadıların, müderrislerin ve müftülerin atama, terfi, azil gibi işlerini yapmakla mükellefti. 16. yüzyılın son çeyreğinde şeyhülislâmlığın mevkiinin yükselişiyle birlikte kadıaskerlerin yetki alanı daralmış, mevâlinin ve yüksek dereceli müderrislerin atama yetkisi şeyhülislâmın görev alanına girmiştir¹⁷.

Kadıaskerler ilmiyye zümresinin atamalarını yürütürken, uygun gördükleri atamaları divân günlerinde padişaha arz ederler ve onay beklerlerdi. 16. yüzyılın sonuna kadar haftada dört gün arza girerlerken, bu tarihten sonra haftada genellikle Pazar ve Salı günlerinden birinde arzlarını sunmuşlardır¹⁸. Koçi Bey, Sultan İbrahim'e sunduğu raporunda kadıaskerlerin arz günü defterlerini okuyup filan kadılığı filana verin şeklinde arz sunduklarını ifade etmektedir¹⁹. Kadıaskerlerin arzlarının onaylanıp onaylanmaması aynı zamanda o kadıaskerin bürokrasideki gücünün ve padişah nazarındaki güvenilirliğinin bir göstergesidir. Receb 949'da (Ekim-Kasım 1542) şeyhülislâm olan Abdülkadir Efendi'nin kadıaskerliği on dört yıl sürmüştür (929-944) (1522-1523/1537-1538)²⁰. Bu süreçten bahsedilirken, onun zaman zaman eline arzları alıp görev verilecek kişilerin ismini, niteliklerini tarif etmeden "bu kişiler atanacakları görevi hak etmektedirler" diye arzda bulunduğundan ve her kimi arz etse kabul gördüğünden hal tercümesinde övgüyle bahsedilmiştir²¹. Bu ifadeler yukarıdaki yargıyı doğrulamaktadır.

Kadıaskerin arzıyla birlikte padişahın onayı alındıktan sonra atama kayıtları, sonuna "...pâye-i serîr-i a'lâya arz olundukda sadaka buyuruldu", "...pâye-i

¹⁶ Koçi Bey Risalesi, (Haz). Yılmaz Kurt, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, ss. 42, 45.

¹⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiyye Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara 1988, s. 157.

¹⁸ Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr* C. II, *Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481*, (Haz). M. Hüdaî Şentürk, TTK Yayınları, Ankara 2003, s. 90.

¹⁹ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 157; Koçi Bey Risalesi, (Haz). Zuhuri Danışman, MEB. Yayınları, İstanbul 1993, s. 95; Koçi Bey Risaleleri, (Haz). Seda Çakmakcioğlu, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2007, ss. 133, 289.

²⁰ İsmail Hamî Dânişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV, İstanbul 1961, s. 432.

²¹ Mecdî Mehmed Efendi, *Hadâikü's-Şakâik*, (Haz). Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, s. 441; *Hasan Bey-zâde Tarihi*, (Haz). Şevki Nezihi Aykut, C.III, TTK Yayınları, Ankara 2004, s.599, 962.

serîr-i ma'delet-masîre arz olundukda sadaka buyuruldu", "*pâye-i serîr-i sa'âdet-masîr savbına arz olundukda sadaka buyurulub kayd olundu*"²² şeklindeki arzı formüle eden kalıplaşmış ifadeler eklenerek kadıasker dairesinde ruznâmçeye kaydedilirdi. Böylece ilmiyye kariyeri için büyük öneme haiz defterler oluşurdu. Bu defterler, özellikle atama kayıtlarının yer aldığı ruznâmçeler taşıdıkları önem sebebiyle sefere de götürülebilirdi. Çünkü kadıaskerler savaş zamanlarında sefere iştirak ederler ve bu esnada divân kurarak atama işlemlerini yürütürlerdi. 1004 yılı Zilkade (Mayıs-Haziran 1596) ayında Damat Efendi Filibe menziline dört günlük bekleme esnasında divân kurmuştur. Mülâzım olan kadılardan istidadı olanları ve infisâlleri yeterli olanları boşalan kadılıklara atamıştır. Yine, Anadolu Kadıaskeri Hocazâde Mehmet Efendi, atama işlemlerini İstanbul ve Edirne'de tamamlamış mülâzımlara zahmet çekip sefere gelmemelerini, zamanları gelmiş kadılığın olmadığını, boşalan kadılık olursa ruznâmçe defterinin İstanbul'da bulunduğunu ve atama hususunda kaymakamının yetkili olduğunu bildirmiştir²³. 1007 Zilkadesi'nde (Mayıs-Haziran 1599) Rumeli Kadıaskeri Ebussuudzâde Mustafa Efendi de sefere giderken rahatsızlığı üzerine yerine Hocazâde Mehmet Efendi atanmış, ancak yeni kadıasker atanmasının akabinde hemen sefere katılamamış, yerine ruznâmçesi ile tezkirecisi gönderilmiştir²⁴.

Atamalar konusunda, genel işleyişin terk edildiği durumların varlığı da dikkat çekmektedir. Padişaha, hanedana ya da önemli bir devlet görevlisine yakınlığı olan kişiler kendileri ya da bazı araçlar vasıtasıyla padişah'tan bir göreve atanmalarını talep edebilirdi. Eğer hükmedilmişse, bu atamalar da kadıaskerliğe bildirilir ve ruznâmçelere kaydedilirdi. Kimi zaman sefer dönemlerinde serdarlar tarafından da mansıb verilebilirdi. Ancak bu atamaların geçerli olması için muhakkak ruznâmçeye kaydedilmeleri gerekmektedir. 1011 (1602-1603) yılında çıkarılan fermanla atamaların ruznâmçeye kaydedilmeden tasarruf ettirilmesi istenmiştir²⁵.

Kadıasker Ruznâmçelerinin Tipleri

Kadıaskerlerin uhdelerinde bulunduğu görevler nedeniyle kadıasker kalemlelerinde üç tip ruznâmçe defteri kaleme alınmıştır. Bugünkü bilgimizle bu defterlerin aynı kalemde mi yoksa farklı kalemlerde mi tutulduklarını tespit edemiyoruz. Üç ayrı tip defterin hepsinin "ruznâmçe" olarak adlandırılması, arşivde de bu şekilde kataloglanmaları kaynaklar konusunda araştırmacıları karmaşaya sürükleyebilmektedir. Bu nedenle defter tiplerinin belirlenmesi ve bu tiplere göre kataloglanması önem arz etmektedir. Ancak atama ve mülâzım ruznâmçe-

²² NOK, RKR, 5193/4, Vr. 1b-2a.

²³ *Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadri) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*, (Haz.) Ziya Yılmaz, C. I, TTK Yayınları, Ankara 2003, ss. 129-130.

²⁴ *Hasan Bey-zâde Tarihi*, C. III, ss. 428-429.

²⁵ Feridun Bey, *Münşeatü's-Selâtin*, C. II, İstanbul 1275, s. 226.

leri “ruznâmçe” başlığıyla tek bir defter grubu olarak adlandırılmış ve kataloglanmıştır²⁶.

a. Atama Ruznâmçesi

Kadıaskerlerin önemli birinci görevleri görev bölgelerinde bulunan kadı, müderris ve müftülerin atamalarının gerçekleştirilmesidir. Bu görevleri nedeniyle yürüttükleri atamalar ilgili ruznâmçe defterlerine kaydedilmiştir. İlmiyye zümresinin atama, yer değiştirme (tebdîl), azil kayıtlarının bulunduğu bu defterler, ilmiyye zümresinin mansıbdâ, mekânda ve grup içindeki hareket biçimlerini açıklamak için veri kaynağı oluşturmaktadır.

Defterlerdeki her bir kayıt, şekil bakımından birbirine benzemektedir. Öncelikle görevli kadı ya da müderrisin akçe bazlı mertebesi, devamında görev yeri ve görevden ayrılma nedeni belirtilir. Devamında ise yerine atanacak kişinin bir önceki görevden hangi dereceyle ayrıldığı, ne kadar süre görevsiz kaldığı, ismi ve yeni atama derecesi zikredilip en sona da arz formulasyonu eklenir. Şimdi örneklerle bu süreci izleyelim. 13 Rebiülevvel 989 (17 Nisan 1581) tarihli bir kadı atama kaydı şöyledir:

“Yevmî yüz elli akçe ile Akkirman kâdısı olan Mevlânâ Habib dâîleri vefât edüp hâlâ mahlûl olduğu sikât ihbârı ile muhakkak olmağın yevmi yüz otuz akçe ile Vulçitrin kazâsından munfasıl olup bir yıl beş ay mikdâr-ı zamân infisâli olan Mevlana Hüsâm dâîleri yevmi yüz elli akçe ile tâlib olmağın inâyet-i aliye-i hüsrevâniye ricâsına pâye-i serîr-i âlem-masîre arz olundukta sadaka buyuruldu”²⁷.

26 Zilkade 989 (22 Aralık 1581) tarihli bir müderris ataması şöyledir:

“Yevmî otuz akçe ile Manastırda Dûlbendzâde medresesinde müderris olan Mevlânâ Ahmed dâîleri medrese-yi merkûmeden hüsn-ü ihtiyâriyle ferâgat ettiğini mektûbu ile i'âm itmeğın yerine yevmi yirmi akçe ile Ke-fe'de Kasım Paşa medresesinden munfasıl olup bir yıl zamânı infisâli olan Mevlana Himmet dâîleri yevmî yirmibeş akçe ile tâlib olup inâyet-i aliyye hüsrevâniye ricâ ettiğî pâye-i serîr-i a'lâya arz olundukta sadaka buyuruldu”²⁸.

“Yevmi kırk akçe ile mahmiye-i edirne İbrahim Paşa medresesinde müderris olan Mevlana Alaeddin dâîleri medrese-i merkûmeyi altı aydan ziyâde koyup gidip varub cemiyet edip ders dimeyüb ref olunması lazım olmağın yerine mahmiye-i mezbûrede yevmî otuz akçe ile Eminiyeye medresesinden munfasıl olup iki yıl mikdârı zamân infisâli olan Mevlana Hasan dâîleri yevmî kırk akçe ile tâlib olup inâyet-i aliyye hüsrevâniye ricâ

²⁶ Bab-ı Meşihat Arşiv Kataloğu, ss. 47-58.

²⁷ NOK, 5193/2, Vr. 1b.

²⁸ NOK, 5193/2, Vr. 36b.

ettiği pâye-i serîr-i a'lâya arz olundukta sadaka buyuruldu" (7 Zilkade 989/3 Aralık 1581)²⁹.

Birinci kayıtta Akkırman kadısı Habib'in vefatı üzerine daha önceki görev yeri Vulçitrin olan Hüsam bu göreve atanmıştır. İkinci kayıtta Manastır'da Dül-bendzade medresesinde müderris Ahmet görevden kendi isteğiyle ayrılmış, bunun üzerine bu göreve daha önceki görev yeri Kefe'deki Kasım Paşa medresesi olan Mevlana Himmet atanmıştır. Üçüncü kayda göre de Edirne'de İbrahim Paşa medresesinde müderris olan Mevlana Alaeddin ders vermediği gerekçesiyle azl edilmiş yerine daha önceki görev yeri Eminiyiye medresesi olan Hasan atanmıştır. Tüm bu kayıtlarda görevden ayrılan ve atananın bulundukları akçe bazlı mertebe de ayrıntılarıyla verilmiştir.

Atama ruznâmçelerinde, atama kayıtlarının yanı sıra kaza sınırlarını etkileyen, kazâ ilhâk ve ifrâz muamele kayıtları da bulunmaktadır³⁰. İfrâz ve ilhak konusunda ayrı bir defter tutulmamış, konu kadılık bölgesini ve kadının gelirini doğrudan ilgilendirdiği için bu kayıtlar da ruznâmçe defterine kaydedilmiştir. Bu kayıtlar, atamaların içerisine serpiştirilmiş durumdadır.

Tutulma biçimleri bakımından defterlerin dönem dönem farklı özelliklerinin olduğu tespit edilmektedir. 16. ve 17. yüzyıl defterlerinde genellikle görülmesine rağmen, 18. yüzyılda defterlerinde atama kayıtları içerisinde arzuhaller, mahzarlar ve fermanların bulunduğu tespit edilmiştir³¹.

Atama ruznâmçelerinin kayıt usulünde bir takım özellikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Atama Ruznâmçeleri genellikle her bir kadıasker için ayrı ayrı tutulmuşlardır. Yeni bir kadıasker göreve atandığında yeni bir ruznâmçe defterine başlanmış, kadıaskerin görevi sona erdiğinde deftere yapılan kayıtlar da sonlandırılmıştır. Bazı defterlerde sadece kadı, bazılarında sadece müderris, kimilerinde de kadı ve müderris atamaları birlikte yer almaktadır. Bu tutulma biçiminin kadıaskerin görev süresi ile bağlantısı vardır. Kadıasker, bir yıl gibi bir süre ile görevli bulunduğu, kadı ve müderris atamaları bir defterde toplanmış³², görev süresinin uzaması durumunda ayrı defterlere kaydedilmişlerdir³³.

b. Mülâzım Ruznâmçesi

Ruznâmçelerin ikincisi, ilmiyye tarîkine yeni girenlerin kaydedildikleri defterlerdir. Medrese mezunu bir dânişmend intisap ettiği mollasının işareti üzerine ilmiyye kariyerine girmeye hak kazanır ve bu kişiye, bir göreve aday anlamına gelen "mülâzım" denirdi. Rumeli Kadıaskeri mülâzım olması istenen aday

²⁹ NOK, 5193/2, Vr. 36a.

³⁰ Bu kayıtları kullanarak Osmanlı'da kaza sınırlarının değişimini inceleyen bir makale kaleme alınmıştır. Baknz. Yasemin Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı'da Kaza Sınırlarını Belirleyen Temel Etkenler", *Doğu Batı*, Osmanlılar III, 2010, s.75-98.

³¹ İsmail Gündoğdu, a.g.m., ss. 701-707.

³² NOK, RKR, 5193/2; NOK, RKR, 5193/4; Bab-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi (MA), RKR, 182/5.

³³ MA, RKR, 179/2; MA, RKR, 180/3; MA, RKR, 181/4.

padişaha arz eder ve arzın onayından sonra yukarıda zikredilen atama ruznâmçesinden farklı bir deftere kaydedilirdi. Kadıaskerlik bürolarında başlangıçta mülâzımlar için ayrı bir ruznâmçenin tutulmadığı kayıtlardan anlaşılmaktadır. Atâî, Ebussuud Efendi'nin hal tercümesini verirken, Ebussuud Efendi'nin Rumeli Kadıaskeri olduğu döneme (1537-1545) kadar mülâzemet kaydında titiz davranılmadığını, bir şekilde herkesin ilmiye mesleğine girdiğini ve bu dönemden sonra mülâzımlar için müstakil bir ruznâmçenin tutulmaya başlandığını belirtmiştir³⁴. Günümüze ulaşan en erken tarihli mülâzım ruznâmçesi olan ve Ebussuud Efendi'nin kadıaskerliğinin son dönemlerinde tutulmaya başlanan 951-959 (1544-1545/1551-1552) tarihli mülâzım ruznâmçesi, bu defterlerin ilki ya da ilkleri arasında olmalıdır³⁵.

Diğer ruznâmçe defterleri Anadolu ve Rumeli kadıaskerlikleri tarafından ayrı ayrı tutulurken, mülâzımların arz edilmesi ve kaydedilmesi sadece Rumeli Kadıaskerliğinin görevi idi. İncelenen mülâzım ruznâmçelerinden Bostanzâde Mehmed Efendi'nin³⁶ ve Hocazâde Mehmed Efendi'nin³⁷ mülâzım ruznâmçelerine ilgili kadıaskerlerin Rumeli Kadıaskerliğine atanma kaydıyla başlanmış ve teşrîfen verdikleri mülâzımlar kaydedilmiştir. Gelibolulu Mustafa Âlî, Rumeli Kadıaskerinin mülâzemet sistemi üzerindeki yetkisi konusuna, ilmiye kariyerini anlatırken değinmiştir. Ona göre, bir dânişmend mülâzım olup Rumeli Kadıaskeri'nin defterine kaydedildiğinde mülâzım zümresinin üyesi olmaktadır³⁸. XVII. yüzyıl müverrihlerinden Hezarfen Hüseyin Efendi³⁹ ve Nimeti Efendi, mülâzım yazmanın Rumeli kadıaskerlerinin vazifesi olduğunu belirtmişlerdir⁴⁰.

Mülâzım ruznâmçelerinin tutulmasından sonra, bu defterlerden bir kopya çıkarılır ve Anadolu Kadıaskerliğine gönderilirdi. Ebussuud Efendi'nin Rumeli Kadıaskerliğinin son zamanlarında çıkarılan bir hüküm, Anadolu Kadıaskerine hitaben yazılmış ve birer kopyası paşa hazretlerine ve Rumeli Kadıaskeri Ebussuud Efendi'ye gönderilmiştir (15 Muharrem 952/29 Mart 1545). Hükümün, görev verilen mülâzımların her iki kadıasker tarafından kaydedilmemesi üzerine oluşan bir hadiseden sonra padişaha sunulan arz neticesinde verildiği anlaşılmaktadır. Hükümde mülâzım defterlerinin iki kopya halinde hazırlandığı, birinin Rumeli Kadıaskerinde birinin de Anadolu Kadıaskerinde bulunduğu, hangi kadıasker bir mülâzıma tadrîs ya da kazâ görevi verirse iki kadıaskerin de kendi kopyalarına işaretlemeleri gerektiği, bu yapılmadığı takdirde aldatmaca ve hile-

³⁴ Nevîzâde Atâî, *Hadâikü'l-Hakâik fî Tekmiletü's-Şakâik*, (Haz). Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, s. 184.

³⁵ MA, RKR, 178/1.

³⁶ NOK, RKR, 5193/3, Vr. 1b.

³⁷ MA, RKR, 184/7, s. 4.

³⁸ G. Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr*, C. II, s. 71; Ayrıca bakınız. Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, *Kitâbü'l-Târîh-i Künhü'l-Ahbâr*, (Haz). Ahmet Uğur vd., Kayseri 2006, s. 281.

³⁹ Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-Beyân Fî Kavânin-i Âl-i Osmân*, (Haz). Sevim İlgürel, TTK Yayınları, Ankara 1998, s. 202.

⁴⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara 1984, s. 231.

lerin olabileceği belirtilmektedir. Bu uyarılar yapıldıktan sonra Anadolu Kadı-askerinden mülâzım defterinden bir kopya daha çıkartması, mülâzımların isim ve şöhretlerini, hangi müderris ya da kadıdan çıktıklarını, verilen kazâ ve tedrîsin tarihinin ayrıntılı biçimde kaydedilmesi istenmiş ve bu kopyanın görev verildiği zaman kaydedilmek üzere divân-ı hümayûna teslim edilmesi istenmiştir. Divânda gerekli kayıtların yapılmasıyla hiçbir şekilde hile ve aldatmacaya meydan verilemeyeceği belirtilmiştir⁴¹. Bu mühimme hükmü, ilmiye bürokrasisinin Rumeli Kadıaskerliği, Anadolu Kadıaskerliği ve Divân-ı Hümayûn arasında bir sac ayağı biçiminde kurulduğuna, suistimallere meydan vermemek için yeni düzenlemelerin yapıldığına ve bu üç ayak arasındaki koordinasyonun güçlendirilmeye çalışıldığına dair ipuçları sunmaktadır.

Mülâzım ruznâmçelerinde, defterlerin içeriğinde “ruznâme-i hümayûn”⁴², “defter-i mülâzımın”⁴³ şeklinde söz edilmektedir. Mühimme defterinde yer alan bir hükümde de “mülâzım defteri” olarak adlandırılmışlardır⁴⁴. Atâî de, “defter-i mülâzımın” terimini kullanmıştır⁴⁵. Koçi Bey raporunda dânişmendlerin hâric, dâhil ve Sahn’da uzun müddet dânişmend olduktan sonra mülâzım olup ruznâmçe-i hümayûna kaydedildiklerini yazmaktadır⁴⁶. İlgili literatür incelendiğinde de kimi zaman bu defterler “ruznâmçe”, “mülâzemet” ya da “dânişmend” defteri olarak adlandırılmışlardır⁴⁷. Meşihat arşiv kataloğunda da ayrı bir tasnife tabi tutulmayarak Rumeli Kadıaskerliği tarafından tutulmaları nedeniyle, “Rumeli Kazaskerliği Ruznâmçeleri” başlığı altında kataloglandığı ve elli beş adet oldukları tespit edilmektedir. Nuruosmaniye Kütüphanesi’nde yer alan elli iki adet ruznâmçeden de sadece birisi mülâzım ruznâmçesidir⁴⁸.

Mülâzım ruznâmçelerinde yukarıda belirtildiği üzere ilmiyeye giren mülâzım kayıtları bulunmaktadır. İlgili kaydın ya üstünde ya da altında mülâzımın ismine yer verilmiştir. Bazen memleketleri de zikredilmiştir. İsmnin altında hangi hocanın kadrosundan ve hangi vesileyle ilmiyeye girdiği zikredilir. Aşağıdaki örnekleri inceleyelim:

“Mevlânâ Mehmed bin Ali el-üsküdarî.

*Mezbûr hâlâ Anadolu kadıaskeri olan Mevlana Abdülbaki Efendi
dâîlerinin tezkirecisi olup zamân-ı hidmeti sekiz ay olmağın mülâzım*

⁴¹ Topkapı Sarayı Arşivi H.951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri, (Haz). Halil Sahillioğlu, IRCICA Yayınları, İstanbul 2002, ss. 312-313.

⁴² NOK, RKR, 5193/3, Vr. 7b; MA, RKR, 184/7, s. 4.

⁴³ NOK, RKR, 5193/3, Vr. 44a.

⁴⁴ Topkapı Sarayı Arşivi H.951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri, s. 312.

⁴⁵ Nevîzâde Atâî, *Hadâikü'l-Hakâik fî Tekmilâtü's-Şakâik*, s. 323.

⁴⁶ Koçi Bey Risalesi, (Haz). Yılmaz Kurt, s. 42.

⁴⁷ Cahid Baltacı, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, C. I-II, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2005, s. 60; İsmail Erünsal, “Nuruosmaniye Kütüphanesinde Bulunan Bazı Kazasker Ruznâmçeleri”, s. 4; *Bâb-ı Meşihat Şeyhülislâmlık Arşivi Defter Kataloğu*, s. 40.

⁴⁸ İsmail Erünsal, a.g.m., s. 4.

olunması için pâye-i serîr-i alem masîre arz olundukta sadaka buyurulup kaydolundu" (Rebiülevvel 995/Şubat-Mart 1587)⁴⁹.

"Mevlana Hanefî bin Süleyman El-Karamani El-muîd.

"Mevlânâ-yı mezbûr Balıkesirde vâki merhûm ve mağfurunleh Yıldırım Han medresesinde dahil hükmü ile ve hidmet-i fetva ile müderris olan Mevlana Muslihiddin efendinin berât-ı padişahi ile muîdi olup vefat ettikde kanûn-u kadim-i padişâhî üzere muîd-i mezkûrun mülâzım olunması için pâye-i serîr-i madalet masire arz olundukta sadaka buyurulup kaydolundu" (Rebiülahir 996/Şubat-Mart 1588)⁵⁰.

"Hâlâ şeyhülislâm ve müfti'il-enam olan alem-i ulemâ-i kirâm Sunullah efendinin fetvâ teşrifi için mülâzemete kabûl buyurulan talebelerinin esâmidir ki bu mahale kaydolundu.

Mevlana Mehmed bin Halil el-üskübî

Mevlana Mehmed bin isa es-sirozî.

Mevlana Mehmed bin ahmed el-hamidi.

Mevlana Ahmed bin ali el-maraşî

Mevlana Mehmed bin Abdulhalim el-beğpazarî

Mevlana Osman bin Hamza es-saruhanî."

Mevlana Şaban bin Hızır el-germiyanî " (21 Rebiülahir 1008/10 Kasım 1599)⁵¹.

Görüldüğü üzere Ali oğlu Mehmet Üsküdarlıdır. Anadolu kadıaskeri Abdülbaki efendinin tezkirecisiyken, bu görevdeki sekiz aylık hizmeti sonunda ilmiyeye girmeye hak kazanmıştır. Yani mülâzımlığı tezkirecilik kadrosundan gerçekleşmiştir. Yine, Karamanlı Süleyman oğlu Hanefi, Balıkesir'de Yıldırım Han medresesinde müderris Mevlana Muslihiddin'in muididir. Hocasının vefatı üzerine muidlik kadrosundan mülâzım olmuştur. Sunullah Efendi'nin şeyhülislam olması üzerine de yedi kişi ilmiyeye girmiş ve bu talebenin isimleri yukarıda zikredilmiştir. Bu münferit kayıtlardan başka ulemanın vefatı durumunda, vefat sebebiyle ilmiyeye girenler uzun listeler halinde defterlere kaydedilmiştir.

Mülâzım ruznâmçelerinin tutulma biçimlerinde farklılıklar olabilmektedir. Ancak, müteakiben göreve gelen kadıaskerlerin sayfa atlanarak aynı deftere devam ettikleri tespit edilmektedir. 951-959 (1544-1545/1551-1552) tarihli mülâzım ruznâmçesi üç kadıaskerin dönemini kapsar⁵². Hocaşâde Mehmet Efendi'nin ruznâmçesine de daha sonraki süreçte göreve gelen Esad Efendi devam etmiştir. Bunun yanı sıra Bostanzâde Mehmet Efendi'nin mülâzım ruznâmçesi kendisine mahsustur. Bostanzâde, üçüncü defa göreve geldiğinde ikinci kez görev yaptığı zaman tutulan defterine devam edilmiştir. Bu örneklerde verildiği üzere tutulma biçiminde farklılıklar olabilmektedir.

⁴⁹ NOK, RKR, 5193/3,2b

⁵⁰ NOK, RKR, 5193/3, 6a.

⁵¹ MA, RKR, 184/7, s.8

⁵² MA, RKR, 178/1; MA, 184/7; NOK, RKR, 5193/3.

c. Cihet Ruznâmeçesi

Ruznâmeçelerin üçüncüsü kadiaskerlerin cihet ve tevliyet tevcih etme görevlerinin bir ürünüdür. Fatih Kanûnnâmesi'nde kadiaskerlerin bu görevlerinin açıkça belirtildiğini görüyoruz⁵³. Bu hüküm gereğince kadiaskerler⁵⁴ imam, müezzin, hatib, vâiz, cüzhan, müteveli ve cabi gibi vakıf maaşı alan kişilerin atamalarını padişaha arz etmeksizin yapmışlar ve bu atamalar cihât ruznâmeçesi-ne kaydedilmişlerdir. 1598 yılında çıkarılan ilmiyye kanunmesinde de⁵⁵ cihât ruznâmeçesinden söz edilmiş, Mehmet İpşirli de böyle bir defterin olma ihtimalini gündeme getirmiştir⁵⁶. Bu bilgilerden hareketle yaptığımız araştırmalar sonucu vakıf kayıtları arşivinde hurûfât katalogunda iki defter tespit edilmiştir. Defterlerin birisi 995⁵⁷ (1586-1587), diğeri 999-1000⁵⁸ (1590-1591/ 1591-1592) tarihlidir. Defterlerin üzerine sonradan yazıldığını düşündüğümüz "hurûfât defteri" kaydı düşülmüştür. Ancak aslında bu defterler cihet ruznâmeçelerinin birer örneğidir. Cihet ruznâmeçeleri XVII. yüzyılda, atama kayıtlarına kolay ulaşma ve daha sistematik biçimde kaydetme düşüncesiyle alfabetik biçimde kazâlara göre düzenlenmeye başlamış ve bu kayıt biçimi sebebiyle de hurûfât⁵⁹ olarak adlandırılmıştır. Aşağıda iki kayıt örneği sunulmuştur:

"İstanbul'da merhûm müftü Ali Çelebi Efendi mescidinin kayyumu olmayub vakfı dahî müsâid olmağın yevmî iki akçe ile Ahmed bin Iskender mahaldir deyü kadısı arz ittikte buyuruldu".

"Üsküb'de merhûm kasım paşa camiinde yevmî bir akçe ile sure-i yasin ve bir akçe ile sure-i amme ve merhûm atiye hatun merhûm küçük Muhammed? vakfından yevmî bir akçe ile bir cüz-i şerif tilâveti im'amına meşrût olup ve altı akçe ile imâm olan Abdullah nam kimesnenin azli icâb ider hâli olup yerine abdurrahman mahaldir deyü kadısı arz ittikte buyuruldu". (17 Şevval 999/8 Ağustos 1591)⁶⁰

⁵³ Fatih Sultan Mehmed Kanûnnâme-i Âl-i Osman (Tahlil ve Karşılaştırmalı Metin), (Haz). Abdülkadir Özcan, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003, s. 13; Tevkii Abdurrahman Paşa, "Osmanlı Kanûnnâmeleri", Milli Tätebballar Mecmuası, C. I, Sayı: 3, İstanbul 1331, s. 540.

⁵⁴ İ.Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin İlmiyye Teşkilatı, s. 14

⁵⁵ "İlmiyye Kanûnnâmesi", Süleymaniye Kütüphanesi, Âşir Efendi, Nr.1004, Vr. 70b.

⁵⁶ Mehmet İpşirli, "Anadolu Kadiaskeri Sinan Efendi Hakkında Yapılan Tahkikat ve Bunun İlmiyye Teşkilatı Bakımından Önemi", İslam Tetkikleri Dergisi, C. VIII, Sayı: 1-4, 1984, s. 218.

⁵⁷ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Hurûfât Defterleri, Nr. 1223.

⁵⁸ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Hurûfât Defterleri, Nr. 1197.

⁵⁹ Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivinde iki yüz altı adet bulunan hurûfât defterleri, atık ve cedîd olmak üzere iki seri halinde olup atık kayıtlar H. 1086-1103 (1675-1676/1691-1692), cedîdler ise H. 1102-1258 (1690-1691/1840-1841) tarihleri arasındaki cihet tevcihlerini içermektedir. Mustafa Alkan, "Türk Vakıf Tarihi Araştırmaları Açısından Hurûfât Defterleri: Adana Örneği", XV. Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Eylül 2006), Kongreye Sunulan Bildiriler, IV. Cilt, I. Kısım, Osmanlı Tarihi A, (Ankara: TTK Basımevi, 2010), 831-842.

⁶⁰ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Hurûfât Defterleri, Nr.1197, s.2

Anlaşılabacağı üzere birinci kayıтта Müftü Ali Çelebi efendinin mescidine vakfın müsait olması üzerine kayyum atanmış, ikinci kayıтта da Üsküp Kasım Paşa camii imamı Abdullah görevden alınıp, yerine Abdurrahman atanmıştır. Atamalar padişaha arz edilmeksizin kadıasker buyurulduyuyla olmuştur.

Cihet ruznâmçelerine dair elimizde sadece iki örnek vardır. Bu iki örnek ve hurûfât defterlerinin incelenmesi sonucu bu defterlerin kadıasker değişiminde sonlandırılmadığı, yeni kadıaskerin kalınan yerden devam ettiği tespit edilmiştir. Ancak genellikle yeni atanan kadıaskerin ismi atamalarının başladığı sayfaya kaydedilmiştir.

Kadıasker Ruznâmçelerinde Yeterlik ve Sınırlılık

Atama, mülâzım ve cihet ruznâmçeleri olarak belirlenen kadıaskerlik dairelerinde tutulan bu defterler, cihet tasarruf eden vakıf görevlilerinin, müderrislerin, kadıların ve müftülerin kariyer çizgilerini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bu önemleri günümüz araştırmaları bakımından olmasının yanı sıra tutuldukları dönem için de geçerlidir. Çünkü, bu defterler herhangi bir problemde ilk başvuru kaynağıdır. “Kim ne zaman nereye atanmış, ne zaman hangi görevden ayrılmış, ne zaman ilmiye zümresine katılmış?” gibi soruların cevapları bu defterler olmuştur. Defterlerin önemi mülâzım ruznâmçesine gelince daha da artar. Çünkü bu defterler ilmiye zümresine girmeye hak kazanmış kişilerinin kayıtlarını içerir. Bir kişinin ilmiyeden olup olmadığına bu defterlere bakarak karar verilir, defterde ismi bulunmayan ilmiyeden olmadığına kanaat edilir ve bu kişilerin “ecânibden” olduğuna hükmedilir. Bu nedenle mülâzım ruznâmçeleri ilmiye zümresinin bir nevi kütük defteridir.

Ruznâmçe defterleriyle ilgili bir takım sınırlılıklar da mevcuttur. Bunlardan birincisi bazı defterlerin günümüze gelememesidir. Günümüze kalabilen ilk ruznâmçe defteri mülâzım ruznâmçesidir ve bu defter 1544-1552 tarihlerini içerir⁶¹. Bundan sonraki ilk defter bir atama defteri olan Çivizade Mehmet Efendi'ye aittir ve 1581-82 tarihli⁶². Arada ortalama otuz yıllık defter grubu henüz tespit edilememiştir. Bu tarihten itibaren defterler daha kronolojik olarak günümüze ulaşmıştır. Ancak yine de eksik defterler bir haylidir. Özellikle Anadolu defterlerinde eksiklik daha büyük orandadır. Günümüze ulaşan ilk defter, 1665-66 tarihli⁶³. Cihet ruznâmçeleriyle ilgili durum daha vahimdir. 16. Yüzyıla ait sadece iki defter tespit edilmiştir. Defterler isim değiştirme sebebiyle 17. yüzyılın son çeyreğinde hurûfât olarak adlandırıldıklarını yukarıda söylemiştik. Hurûfât defterleri seri halinde, 17. yüzyılın son çeyreğinden itibaren mevcuttur. Bu sebeple defter külliyyatı önemli eksiklikleriyle günümüze ulaşabilmiştir.

Sınırlılıkla ilgili bir diğer husus, Osmanlı ulemasına dair tüm kayıtları içerip içermemeleridir. Mülâzım ve cihet ruznâmçeleri içerik bakımından gruplarını

⁶¹ MA, RKR, 178/1.

⁶² NOK, RKR, 5193/2

⁶³ Bab-1 Meşihat Şeyhülislamlık Kataloğu, s.55.

tam olarak temsil eder. Yani olması gereken tüm mülâzımlar mülâzım ruznâmçelerinde mevcuttur, yine cihet tasarruf edenler de cihet ruznâmçelerinde tam anlamıyla temsil edilirler. Atama ruznâmçelerinde ise durum böyle değildir. Bunun sebebi atama görevinin şeyhülislamlık ve kadıaskerlik arasında pay edilmesidir. 16. yüzyılın son çeyreğinde şeyhülislâmlığın mevkiinin yükselişiyle birlikte kadıaskerlerin yetki alanı daralmış, mevâlînin ve yüksek dereceli müderrislerin atama yetkisi şeyhülislâmın görev alanına girmiştir⁶⁴. Kadıasker ise bunların altında kalan grubun atamasını yapmıştır. Gelibolulu Âlî, Tevkii Abdurrahman Paşa ve Hezarfen Hüseyin Efendi, kadıaskerlerin en üst noktada kırklı medreselere tevcih yaptıklarını belirtirler⁶⁵. Bu nedenle atama ruznâmçeleri tüm kadı ve müderrislerin atamalarını içermezler. Yüksek dereceli ulemanın atamaları rüüs ve tarîk defterleri incelenmek suretiyle ortaya konulabilir.

Atama ruznâmçeleriyle ilgili bir diğer husus ise biyografik çalışmalara kaynaklık etme noktasındaki zayıflıklarıdır. Zikredildiği üzere bu defterlerde yüksek dereceli ulemânın atamaları bulunmaz, kasaba kadılarının ve alt derecedeki müderrislerin atamaları vardır. Kasaba kadıları ve müderrisler de kaydedilirken büyük oranda sadece isimleri zikredilerek yazılmıştır. Aile isimlerine ve baba isimlerine genellikle yer verilmemiştir. Osmanlı döneminde özellikle İslami isimlerin büyük oranda tercih edildiği de bir gerçektir. Bu kişilerin isimleri irdelendiğinde Muhyiddin, Muslihiddin, Mehmet, Mustafa, Ahmet, Hasan gibi isimlerin tercih edildiği görülür. Bu sebeple seçilen bir kişi ya da kişiler üzerinden yapılacak araştırmalar konusunda bu defterler elverişli değildir.

Zikredilen sınırlılıklara rağmen, defterlerdeki veriler öncelikle ilmiye teşkilatının yapısını, işleyişini ortaya koyma noktasında önemlidir. Kayıtların satır aralarında geçen pek çok bilgi, sistemin anlaşılması noktasında oldukça değerlidir. Mülâzım ruznâmçelerinin incelenmesiyle mülâzemet sisteminin işleyişi, yapısı, özellikleri ortaya konulabilmektedir. Büyük oranda yıllık bazda ilmiyeye giren kişi sayısı, bunların kimler olduğu, ilmiyeye giriş kadroları ve memleketleri tespit edilebilmektedir. İlmiyeye talebe katma yetkisine sahip yüksek dereceli ulemanın (mollalar) kimler olduğu ve bunların yürüttükleri görevler de ortaya konulabilmektedir. Bu noktada mülâzım ruznâmçeleri mülâzım verme yetkisine haiz yüksek dereceli ulemanın kariyerlerini aydınlatma noktasında kullanılabilir.

Atama ruznâmçelerinin incelenmesiyle, kadılık kariyeri (kasaba kadıları için) ortaya konulabilmektedir. Kasaba kadılarının kendi içerisindeki mertebeleri, meslekte ilerleyiş biçimleri, göreve atanma ve ayrılma biçim ve nedenleri, görevsizlik süreleri (infisal) gibi pek çok ilgili konu aydınlatılabilmektedir. Ayrıntılı çalışmalarla, Rumeli ve Anadolu kazaları da ortaya konulabilmektedir. Yine bu defterde yer alan mollaların altında kalan müderrislerin göreve atanma

⁶⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, s. 157.

⁶⁵ G. Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr*, C. II, s. 89; Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîstü'l-Beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, s. 202; Tevkii Abdurrahman Paşa, "Osmanlı Kanunnameleri", s. 540.

ve ayrılma biçimleri, görevsizlik süreleri gibi kariyerleriyle ilgili bilgilere ulaşmak mümkündür. Rumeli ve Anadolu olmak üzere mevcut medreseler tespit edilebilmektedir.

Cihet ruznâmçeleri de özellikle vakıf eserlerinin tespiti hususunda oldukça münbittir. Analiz edildiğinde tüm Rumeli ya da Anadolu canibinin vakıf eserleri bütünüyle ortaya konulabilir. Aynı zamanda defterlerde vakıflarla ilgili bilgiler de bulunmaktadır. İstanbul kayıtlarının Rumeli defterleri içerisinde bulunmuş olması onların önemini daha da artırmaktadır. Defterler özellikle, cihet ehlinin kariyer ve istihdam biçimlerini ortaya koyma noktasında da oldukça değerlidir. Biyografik çalışmalar için atama ruznâmçelerinde bahsettiğimiz nedenlerle elverişli değildirler. Çünkü bu defterde yer alan kişiler de büyük oranda aile ismi verilmeksizin kaydedilmiştir.

Sonuç

Bu makale üç tip kadıasker ruznamçesinin varlığını ortaya koymuştur. Atama ruznamçesinde kadı, müderris ve müftü atamaları, mülazım ruznamçesinde ilmiyeye girmeye hak kazanmış kimselerin kayıtları, cihet ruznamçesinde de vakıflardan maaş alan imam, müezzin, mütevellî gibi görevlilerin atamaları bulunmaktadır. Bu defterler Osmanlı ilmiye zümresinin ve teşkilatının tarihinin ortaya konulması noktasında oldukça önemlidir. Ancak içerisinde bir takım sınırlılıkları da barınmaktadır. Bu yeterlik ve sınırlılıkların farkında olarak kullanımları yapılacak araştırmaların verimliliği konusunda önemlidir.

KAYNAKÇA

1. Yayınlanmamış Arşiv Belgeleri

Bab-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi, Kadıasker Ruznâmçe Defterleri, 178/1, 179/2, 180/3, 181/4, 182/5, 184/7.

Nuruosmaniye Kütüphanesi, Kadıasker Ruznâmçe Defterleri, 5193/2, 5193/3, 5193/4.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtları Arşivi, *Hurûfât Defterleri*, Nr. 1197, 1223.

2. Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

CEYLAN, Nedim, 951-959 (1544-1556) *Tarihli Rumeli Kadıaskeri Ruznâmesi*, İÜEF, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyetleri Tarihi Kürsüsü Meznuniyet Tezi, İstanbul 1980.

ORAL, Ertuğrul, 1177 (1763-1764) *Tarihli 115 Numaralı Rumeli Kadıaskeri Ruznâmçesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 1993.

ORAL, Ertuğrul, 993-994 (1585-1586) *Tarihli Rumeli Kadıaskeri Ruznamesi*, İÜEF, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyetleri Tarihi Kürsüsü Meznuniyet Tezi, İstanbul 1980.

- ÖZBEK, Zeynep Ayhün, *1-2 Nolu Mülâzemet Defteri (Tahlil ve Değerlendirme)*, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.
- Süleymaniye Kütüphanesi, "İlmiyye Kanûnnâmesi", *Âşir Efendi, Nr. 1004*.
- Topkapı Sarayı Arşivi H.951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri*, (Haz). Halil Sahillioğlu, IRCICA Yayınları, İstanbul 2002.
- UZAN, Süleyman, *997-998 (1589-1590) Tarihli Rumeli Kadiaskeri Ruznâmesi*, İÜEF, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyetleri Tarihi Kürsüsü Meznuniyet Tezi, İstanbul 1980.

3. Kaynak Eserler

- Fatih Sultan Mehmed Kanûnnâme-i Âl-i Osman (Tahlil ve Karşılaştırmalı Metin)*, (Haz). Abdülkadir Özcan, Kitabevi yay., İstanbul 2003.
- Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, C. II, İstanbul 1275.
- Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, *Kitâbü't-Târih-i Künhü'l-Ahbâr*, (Haz). Ahmet Uğur vd., Kayseri 2006.
- Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr C.II, Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481*, (Haz). M. Hüdayi Şentürk, TTK Yayınları, Ankara 2003.
- Hasan Bey-zâde Tarihi*, (Haz). Şevki Nezihi Aykut, C. III, TTK Yayınları, Ankara 2004.
- Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, (Haz). Sevim İlgürel, TTK Yayınları, Ankara 1998.
- Koçi Bey Risaleleri*, (Haz). Seda Çakmakcioğlu, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2007.
- Koçi Bey Risalesi*, (Haz). Zuhuri Danişman, MEB. yay., İstanbul 1993.
- Koçi Bey Risalesi*, (Haz). Yılmaz Kurt, Akçağ Yayınevi, Ankara 1998.
- Mecdî Mehmed Efendi, *Hadâikü's-Şakâik*, (Haz). Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989.
- Nevîzâde Atâî, *Hadâikü'l-Hakâik fî Tekmiletü's-Şakâik*, (Haz). Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989.
- Süleymaniye Kütüphanesi, "İlmiyye Kanûnnâmesi", *Âşir Efendi, Nr. 1004*.
- Tevkii Abdurrahman Paşa, "Osmanlı Kanûnnâmeleri", *Milli Tettebblar Mecmuası*, C. I, Sayı: 3, İstanbul 1331.
- Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadri) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*, (Haz). Ziya Yılmaz, C. I, TTK Yayınları, Ankara 2003.

4. Araştırma Eserler

- ALKAN, Mustafa, "Türk Vakıf Tarihi Araştırmaları Açısından Hurûfât Defterleri: Adana Örneği", *XV. Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Eylül 2006), Kongreye Sunulan Bildiriler*, IV. Cilt, I. Kısım, TTK Basımevi, Ankara 2010, ss. 825-842.
- AYDIN, Bilgin-İlhami Yurdakul-İsmail Kurt, *Bâb-ı Meşihat Şeyhülislâmlık Arşivi Defter Kataloğu*, İsam Yayınları, İstanbul 2006.
- AYDIN, Bilgin-Rıfat Günelan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Maliyesi ve Defter Sistemi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008.
- BALTACI, Cahid, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, C. I-II, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2005.
- BALTACI, Cahid, "Kadiasker Ruznâmçelerinin Tarihi ve Kültürel Ehemmiyeti", *İslam Medeniyeti Mecmuası*, C. IV, Sayı: 1, ss. 55-100.
- Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi*, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2000.

- BEYAZIT, Yasemin, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı'da Kaza Sınırlarını Belirleyen Temel Etkenler", *Doğu Batı*, Osmanlılar III, 2010, ss. 75-98.
- BEYAZIT, Yasemin, *Osmanlı İlmiye Tarikinde İstihdam ve Hareket: Rumeli Kadıaskerliği Ruznâmçeleri Üzerine Bir Tahlil Denemesi (XVI. Yüzyıl)*, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009.
- DÂNİŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV, İstanbul 1961.
- ERÜNSAL, İsmail, "Nuruosmaniye Kütüphanesinde Bulunan Bazı Kazasker Ruznâmçeleri", *İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi*, X-XI, 1981, ss. 3-15.
- EVSİN, Esra, *Osmanlı İlmiye Teşkilatında Mülâzemet Sistemi (18.Yüzyıl Örneği)*, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.
- GÜNDOĞDU, İsmail, "Osmanlı Tarihi Kaynaklarından Kazaskerlik Ruznâmçe Defterleri ve Önemi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C. 6, Sayı: 2, 2009, ss. 701-707.
- GÜNDOĞDU, İsmail, *The Ottoman Ulemâ Group and State of Practicing 'Kaza' Authority During The 18th Century*, Ortadoğu Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009.
- İNALCIK, Halil, "The Ruznâmçe Registers of The Kadıasker of Rumeli as Preserved in the İstanbul Müftülük Archives" *Turcica XX*, 1988, ss. 251-275.
- İNALCIK, Halil, "Kazasker Defterine Göre Kadılık", (Çev). Bülent Arı, *Adalet Kitabı*, Adalet Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, ss. 117-137.
- İPŞİRLİ, Mehmet, "Anadolu Kadıaskeri Sinan Efendi Hakkında Yapılan Tahkikat ve Bunun İlmiye Teşkilatı Bakımından Önemi", *İslam Tetkikleri Dergisi*, C. VIII, Sayı: 1-4, 1984, ss. 205-218.
- İPŞİRLİ, Mehmet, "Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik (XVII. Yüzyıla Kadar)", *Belleten*, C. LXI, Sayı: 232, Ankara 1997, ss. 597-700.
- İPŞİRLİ, Mehmet "Osmanlı İlmiye Teşkilatında Mülâzemet Sisteminin Önemi ve Rumeli Kadıaskeri Mehmed Efendi Zamanına Ait Mülâzemet Kayıtları", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 10-11, İstanbul 1983, ss. 221-231.
- MATSUO, Yuriko, "The Mülâzemet System in the İlmiye Organization in the Ottoman Empire (1520-1620): According to Candidate Registers (Rumeli Kazaskerliği Ruznâmesi)", *Japan Association for Middle East Studies*, No: 11, 1996, ss. 39-69.
- MATSUO, Yuriko, "The Mülâzemet System: Education and Recruitment of Ottoman Ulemâ in the 16th and 17th Centuries", *Workshop Reproduction of Islamic Knowledge in the Ottoman Empire: Continuity and Change in the Islamic and Ottoman Traditions*, www.ioc.u-tokyo.ac.jp/~5jimu/reports/011027-j.html.
- ÖZERGİN, M.Kemal, "Eski Bir Ruznâme'ye Göre İstanbul ve Rumeli Medreseleri", *İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi*, , Sayı: 4-5, 1973-74, ss. 263-290.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, "Ruznâmçe", *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri*, İstanbul 1988, ss. 113-139.
- UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara 1988.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara 1984.
- YETİM, Hacer, *1217-1224 Tarihli Mülâzemet Defterleri ve Mülâzemet Sistemi*, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.